

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

РОДЕНКОВА ОЛЕНА ДМИТРІВНА

УДК 784.9:612.78- 057.874:374:78:612.6.0524 (043.3)

**РОЗВИТОК СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ
УЧНІВ ШКІЛ МИСТЕЦТВ У МУТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
МАРУФЕНКО Олена Вікторівна,
Сумський Державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, доцент кафедри вокального мистецтва, докторант Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
РОСТОВСЬКИЙ Олександр Якович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, завідувач кафедри музичної педагогіки та хореографії

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
САДОВЕНКО Світлана Миколаївна,
Український центр культурних досліджень
Міністерства культури України,
заступник директора з науково-технічної роботи

Захист відбудеться «10» квітня 2013 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради в Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «6» березня 2013 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А.В. Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна освітянська стратегія України XXI століття базується на концепції неперервної освіти. Нова парадигма містить гуманістичну спрямованість естетичного виховання молодого покоління. Трансформація концепції неперервної освіти в мистецькі виміри педагогіки потребує узгодження шляхів модернізації програмно-методичного забезпечення процесу навчання учнів усіх вікових категорій.

Проблема вокального виховання молодого покоління є об'єктом дослідження в багатьох галузях науки, зокрема, питання фізіологічних особливостей співацького голосу та їх змін у віковому аспекті висвітлені О. Алмазовою, Д. Вільсоном, М. Грачовою, С. Єрмолаєвою, Н. Лебедевою, Н. Оленчик, Н. Орловою, О. Орловою, В. Триносом та ін.; причини появи мутаційних дисфоній розглядаються О. Астаховою, В. Василенко, Т. Гаращенко, О. Зуєвим, Ю. Степановою, Л. Телеляєвою та ін.; вивчення підліткового співацького голосу крізь призму попередження голосових розладів досліджувались Ю. Василенком, Л. Дмитрієвим, Л. Зарицьким, Є. Лавровою, Л. Триносом та ін.; питання особливостей естетичного виховання підлітків засобами вокально-хорового мистецтва висвітлено О. Апраксіною, Л. Венгрус, О. Коломієць, Г. Стуловою, С. Горбенко та ін.; методика навчання сольному співу – Л. Гавриленко, В. Ємельяновим, О. Маруфенко, О. Стахевичем, О. Юрко та ін.

В останні роки з'являються дослідження, присвячені тим чи іншим проблемам музичної освіти учнів підліткового віку. Так, у дослідженні О. Ковмір розглядаються педагогічні умови формування музичного мислення підлітків у позашкільних навчальних закладах, Л. Мартинюк – досліджує формування музично-образних уявлень підлітків у процесі виконавської діяльності в мистецьких позашкільних навчальних закладах. Водночас питання щодо особливостей розвитку та захисту співацького голосу в мутаційний період у процесі навчання сольному співу в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах поки що не отримала належного висвітлення, що актуалізує означену проблему з позиції сучасної теорії та практики вокального навчання підлітків та відкриває перспективи її подальшого розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена також низкою суперечностей між: а) існуючою потребою в реалізації концепції неперервної освіти на всіх ступенях і ланках освітньої системи та дискретністю процесу вокального навчання, пов'язаного з мутаційними процесами; б) навчальною необхідністю вокального виховання учнів підліткового віку в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах та відсутністю науково-теоретичної бази розвитку співацького голосу в мутаційний період; в) необхідністю профілактично-захисного підходу до вокального навчання підлітків та відсутністю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Актуальність, наявність суперечностей, недостатня розробленість означеної проблеми та потреба початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів щодо визначення методичних підходів її розв'язання

зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «*Розвиток співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період*».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри методики музичного виховання, співів та хорового диригування Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка і здійснене в межах проблеми «Теоретико-методичні засади підготовки майбутнього вчителя музики в контексті євроінтеграційних процесів» (протокол № 4 від 26. 11. 2009 р.).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 2 від 28.09.2009 р.) і узгоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології України (протокол № 5 від 16.06.2009 р.).

Мета дослідження полягає у розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці поетапної методики розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період.

Об'єкт дослідження: процес розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв.

Предмет дослідження: методика розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період у процесі навчання сольному співу.

Відповідно до предмету, мети були сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Розкрити проблему розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, охарактеризувати категоріальний апарат дослідження.

2. Конкретизувати визначення поняття «розвиток співацького голосу учнів у мутаційний період», розкрити його сутність та зміст, визначити структуру.

3. Визначити принципи та розробити педагогічні умови ефективного розвитку співацького голосу підлітків у процесі сольного співу в період мутації.

4. Розробити методичну модель та поетапну методику розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період в процесі навчання сольному співу.

5. Розробити критерії, показники та встановити рівні розвитку співацького голосу підлітків у мутаційний період.

6. Здійснити експериментальну перевірку розробленої методики.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають сучасні концепції філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Лутай, В. Огнев'юк та ін.); психологічні теорії розвитку особистості (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, К. Юнг, О. Леонт'єв, Б. Ліхачов та ін.); теоретичні положення психології розвитку підлітків (А. Белкін, Н. Боголюбов, Ш. Бюллер, Л. Виготський, А. Газель, В. Кутішенко, З. Фрейд, Е. Шпрангер); гуманістична концепція особистісно зорієнтованого підходу до навчання й виховання (Ш. Амоношвілі, І. Бех, О. Савченко та ін.); сучасна теорія і методичні засади мистецької освіти (В. Антонюк, Н. Гребенюк, А. Козир, Л. Масол, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Хижна, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.); фундаментальні

праці з проблем вокальної педагогіки та фізіологічних аспектів функціонування співацького голосу підлітків (А. Аронсон, А. Багадуров, Л. Дмитрієв, В. Ємельянов, Д. Кемпбел, Г. Куксі, С. Міллер, В. Морозов, К. Нікольська-Береговська, Дж. Рутковський, Н. Сизоненко, О. Стахевич, П. Троніна, Р. Юссон, Ю. Юцевич та ін.); теоретичні положення фізіології щодо мутаційних змін у підлітковому віці (Є. Алмазов, Ю. Василенко, Д. Вільсон, П. Естрова, Г. Куксі, Н. Лебедєва); фоніатричні основи діагностування, лікування і профілактики захворювань голосового апарату (Ю. Василенко, Л. Зарицький, В. Тринос, Л. Тринос, І. Левідов, М. Фомічов та ін.); ключові положення щодо особливостей навчання дітей сольному співу (Л. Гавриленко, О. Малініна, О. Маруфенко, Н. Орлова, Н. Полякова, С. Садовенко, О. Стахевич, І. Францескевич та ін.).

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань було використано загальнонаукові **методи дослідження**: *теоретичні* (аналітичний, системно-структурний, порівняння, моделювання, узагальнення) – для вивчення теоретичних аспектів проблеми, визначення термінологічно-понятійного апарату, узагальнення експериментальних даних, їх зіставлення, класифікації, конкретизації, синтезу, порівняння; *емпіричні* (педагогічне спостереження, медичне спостереження, бесіда, анкетування, тестування, діагностичне опитування, експертна оцінка, самооцінка, педагогічний експеримент); *статистичні* (кількісна обробка результатів дослідження, відображення їх у табличних і графічних формах) – для фіксації результатів вимірювань та перевірки ефективності розробленої методики розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* актуалізовано проблему розвитку співацького голосу учнів спеціалізованих початкових мистецьких навчальних закладів у мутаційний період; визначено сутність та компонентну структуру розвитку співацького голосу в період мутації в процесі вокального навчання учнів шкіл мистецтв; введено до наукового обігу поняття «вокальний пубертат», визначено його сутність та специфіку в інтеграційному вимірі мутаційних явищ; запропоновано методичну модель та поетапну методику розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період у процесі навчання сольному співу, розроблено сукупність критеріїв та показників, визначено рівні розвитку співацького голосу підлітків у мутаційний період;

- *уточнено* зміст понять: «мутація голосу в пубертатний період», «анатомо-фізіологічний розвиток голосу підлітків у мутаційний період», «розвиток співацького голосу учнів у мутаційний період», «юнацький співацький голос»;

- *подальшого розвитку набули* положення щодо методів і форм вдосконалення вокального навчання учнів у період мутаційних змін; розширено теоретичне підґрунтя для реалізації принципу неперервності вокального навчання в системі мистецької й мистецько-педагогічної освіти.

Практичне значення дослідження визначається ефективністю запропонованої методики, її спрямованістю на оптимізацію вокальної підготовки учнів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Отримані в ході дослідження висновки можуть бути використані в подальших дослідженнях

специфіки вокального навчання підлітків у системі ступеневої освіти, а також можуть слугувати основою для оновлення та коригування змісту таких навчальних дисциплін, як «Методика музичного виховання», «Методика навчання сольному співу», «Хорознавство», «Практикум шкільного пісенного репертуару» в музичних та музично-педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес школи мистецтв с.м.т. Сад Сумського району (довідка № 31 від 06.06.2012 р.), Косівщинської школи мистецтв Сумського району (довідка № 34 від 08.06.2012 р.), дитячої музичної школи № 1 міста Суми (довідка № 38 від 06.06.2012р.), дитячої музичної школи № 1 імені С.Ф. Мартона міста Мукачеве (довідка № 62 від 16.06.2012 р.). Дослідженням було охоплено 71 учень шкіл мистецтв та музичних шкіл, 8 викладачів сольного співу зазначених закладів.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертації були обговорені та здобули позитивну оцінку на *міжнародних* наукових та науково-практичних конференціях: «Європейське мистецтво на зламі століть: минуле в сучасному» (Суми, 2007), «Національно-культурний простір України XXI ст.: стан і перспективи» (Київ, 2010), «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції» (Суми, 2010), «Національно-культурний простір України XXI ст.: стан і перспективи» (Київ, 2010), «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2011), «Педагогіка та психологія: традиції та інновації» (Харків, 2012); *всеукраїнських* науково-практичних конференціях: «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації» (Київ, 2007), «Навчальні заклади культури і мистецтв України: особливості входження в Болонський процес» (Київ, 2007), «Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії» (Київ, 2007), «Проблеми удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя музики в умовах впровадження інноваційно-освітніх технологій» (Суми, 2008), «Культурна трансформація сучасного українського суспільства» (Київ, 2009), «Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування» (Київ, 2009), «Культурна політика у контексті етнокультурного різноманіття України» (Київ, 2010), «Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін» (Суми, 2011), «Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспект» (Суми, 2010); на звітній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу СумДПУ імені А.С. Макаренка (Суми, 2010–2011).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження знайшли відображення у 19 одноосібних авторських публікаціях, з них 8 – у провідних фахових виданнях України, 1 – у міжнародному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (354 позиції, з них 23 – іноземними мовами). Робота містить 26 таблиць, 18 рисунків, що разом з додатками становить 99 сторінок. Загальний обсяг роботи становить 304 сторінки, з них 172 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, об'єкт, предмет і завдання, окреслено методологічні й теоретичні основи, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, охарактеризовано методи дослідження, а також наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідно-експериментальної роботи.

У першому розділі – «*Теоретичні основи розвитку співацького голосу учнів у мутаційний період у процесі навчання сольному співу*» – опрацьовано наукову літературу з анатомії, фізіології, філософії, педагогіки, психології з проблеми дослідження, виявлено особливості вокального розвитку у мутаційний період, визначено зміст, розкрито сутність та структуру досліджуваного явища.

Запропонований міждисциплінарний аналіз поняття «розвиток співацького голосу в період мутації» у фізіологічному, психологічному та вокально-педагогічному аспектах дозволив установити, що під час мутаційних змін у розвитку співацького голосу з'являються якісно нові вияви функціонування голосового апарату.

На підставі теоретичного аналізу наукової та науково-методичної літератури (В. Антонюк, І. Левідов, В. Морозов та ін.) узагальнено наукові дані про співацький голос, його структуру й функції. Визначено етапи фізіологічного розвитку дитячого та підліткового голосу (становлення – період дитинства, еволюція – підлітковий період, стабілізація – період дорослості); періоди співацького розвитку голосу дітей та підлітків (домутаційний, мутаційний, післямутаційний); структуру етапів вокального розвитку співацького голосу (раннє дитинство, власне дитинство, домутаційний вік, мутаційний період, післямутаційний вік, власне дорослість, вгасання). Досліджено послідовність етапів проходження мутації (передмутаційного, власне мутації, постмутаційного), на основі яких визначено стадії власне мутаційних змін: передмутації, початкової мутації, розгортання мутації, спаду мутації, постмутаційної стабілізації.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури доведена важлива роль фізіологічного фактора у вокальному навчанні учнів шкіл мистецтв під час мутаційних перетворень голосу та досліджено підпорядкованість підліткового періоду процесу статевої зрілості. У фоніатричній (Є. Алмазов, О. Алмазова, П. Єстрова) та педагогічній літературі (І. Левідов, В. Морозов, Н. Орлова) *мутація* тлумачиться як фізіологічне явище зміни голосу, яке зумовлено бурхливим ростом усього організму, особливо гортані й голосових зв'язок у період статевого дозрівання, що дозволяє назвати цей процес *структурною модуляцією* названих органів.

Вивчення дефініції «*пубертат*», що тлумачиться у фізіології як процес формування репродуктивної функції, який супроводжується розвитком вторинних статевих ознак і завершується настанням статевої зрілості та в психології як період різкого прискорення фізичного або будь-якого іншого розвитку та дозрівання, дозволило визначити, що становлення та розвиток підліткового організму відбувається в період пубертату. *Мутаційний період*, це проміжок часу, протягом

якого відбувається перехід із дитячого голосоутворення в доросле. Поняття *мутація голосу в пубертатний період* розуміється нами як система процесів, що відбиває явища фізіологічних перетворень у голосі підлітків, які відбуваються на ґрунті статевого дозрівання організму.

Розгляд категорії «пубертат» крізь призму вокально-діяльнісного підходу дозволив визначити педагогічне трактування поняття *«вокальний пубертат»*, під яким ми розуміємо період вокального навчання, у процесі якого формується вокальна функція, що супроводжується явищами мутації під час розвитку голосового апарату, який завершується вокальною зрілістю й у своїй структурі містить три етапи: передпубертатний, пубертатний та післяпубертатний.

На основі емпіричного аналізу фізіологічних особливостей трансформації голосу учнів та найбільш поширених рис їх психологічної поведінки в мутаційний період під час співацького навчання у дисертації визначено послідовність фаз вокально-психологічної пубертатності (прелюдійна, негативна, позитивна), типів вокально-психологічної рефлексії (кризовий, повільний, підсвідомий); вплив психологічних домінант на зміст інтересів до вокального навчання та подано характеристики психологічних суперечностей учнів-підлітків у вокальній діяльності.

З'ясовано *сутність* процесу розвитку співацького голосу в мутаційний період в умовах навчання у школах мистецтв як цілеспрямований педагогічний вплив на співацький голос учнів з метою усунення дискретного підходу та реалізації принципу континуальності вокального навчання на етапі переходу від дитячого функціонування співацького апарату до дорослого. Основою досліджуваного феномену є інтелектуально-практична діяльність учнів, а позитивна мотивація до співацької діяльності в мутаційний період і прийняття співаками-підлітками охоронних норм та захисних аспектів академічного звукоутворення є головним фактором розвитку співацького голосу.

Теоретичний аналіз і узагальнення категоріального апарату дисертаційного дослідження дозволяють сформулювати визначення поняття *«розвиток співацького голосу учнів у мутаційний період»* як *поступально-прогресивні цілеспрямовані та закономірні зміни тембру, сили, діапазону голосу, результатом яких є новий якісний стан функціонування голосового апарату*. У спеціально організованому процесі навчання сольному співу збережувального та зміцнювального характеру означені зміни започатковують набуття дорослих співацьких якостей, які здійснюються на фоні анатома-фізіологічних перетворень та соціальних змін у психічній сфері учнів. Розвиток співацького голосу передбачає процес знаходження правильного, узгодженого балансу роботи всіх структурних частин голосового апарату, результатом чого стає утворення нового – дорослого режиму. У процесі розвитку співацького голосу закріплюються та автоматизуються нові рухові навички, стабілізується вправність м'язів, формуються сила й тембральне забарвлення голосу, що дають можливість підлітку виконувати творчі завдання.

Процесуальна сторона розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період розглядається нами з позиції взаємозалежності таких

структурних **компонентів**: *мотиваційно-орієнтаційного*, який визначається в зацікавленості учнів процесом вокального навчання в новому співацькому режимі та захопленості набуттям нових тембральних якостей голосу; *пізнавально-когнітивного*, який передбачає опанування вокально-теоретичними знаннями з фізіології перебудови голосового апарату, усвідомлення значущості гігієни та охорони співацького голосу під час мутаційних змін; *вокально-діяльничого*, який забезпечує оволодіння практичними засобами й прийомами звукоутворення, захистом голосового апарату від перевантажень у період мутаційної трансформації та об'єднує вокально-теоретичні знання зі складовими вокально-виконавського комплексу.

Зміст вокально-виконавського комплексу об'єднує наступні складові, якими визнано: *вокально-художню* (художньо-емоційна інтерпретація музичного образу через втілення у вокальне виконавство синтезу: співацьких навичок, вокально-художніх уявлень, естетичних смаків і почуттів, елементів творчості та їх презентацію); *вокально-технічну* (пристосування учня до нового тембру, пошук і знаходження оптимально скоординованого функціонування дій органів співацького апарату); *вокально-слухову* (регулювання відтворення вокально-музичного образу, як провідної сенсорно-слухової ланки, що виконує орієнтувальну та програмову функції співацького процесу); *вокально-аналітичну* (осмислення вокально-виконавської діяльності через використання в навчальному процесі елементів рефлексії відповідно до психологічних особливостей підліткового віку, автоматизація дій з аналізу та корекції процесу голосоутворення засобами контролю за роботою окремих складових співацького процесу).

У другому розділі – «*Методичні аспекти розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період*» – проаналізовано програмові вимоги до організації навчання сольному співу в школах мистецтв; висвітлено аспекти захисту голосу під час навчання; визначено принципи, педагогічні умови та структуру методів співацького навчання в період мутаційних змін; розроблено методичну модель розвитку співацького голосу та створено методичку навчання сольному співу в мутаційний період.

Невизначеність змісту методичних вимог для учнів мутаційного періоду та складність репертуарної політики навчальних програм обґрунтовує необхідність розв'язання проблеми методичного забезпечення зазначеного періоду з метою організації безпеки розвитку голосу учнів шкіл мистецтв під час навчання.

У розділі проаналізовано питання корисності вокальних занять у період мутації голосу, викладено їх переваги з точки зору сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. Встановлено, що під час суттєвих анатомічних, фізіологічних перетворень підліткового організму в період мутації система голосового апарату стає найбільш ураженою його ділянкою й схильна до розладів та порушень функціонування. Наявність проблеми розладів співацької функції голосу дітей та підлітків, висвітлених у працях Ф. Валькер, П. Естрової, В. Єрмолаєвої, Н. Лебедевої, В. Морозова та ін., дало підстави класифікувати причини мутаційної дисфонії (біологічні, соціальні,

психологічні й сенсорні). Нами визначено, що загрозу співацькому здоров'ю учнів у період мутації становлять навколишньо-середовищні, організаційно-педагогічні та психолого-педагогічні чинники.

З метою збереження звукоджерельної функції голосового апарату в дисертації запропонована система захисту функціонування співацького голосу підлітків на основі академічної манери співу, що складається із *семи елементів: енергоутворювального, формантоутворювального, резонансного, віброрецепторного, діафрагмального, гедоністичного, вібраторутовворювального*, які виконують захисні функції в процесі співу. Теоретичний аналіз окресленої проблеми дав підстави визначити той факт, що в основі становлення співацького голосу в період мутації особливого значення набуває захисний аспект вокального навчання і дає підстави вважати його головним фактором розвитку досліджуваного феномену.

Спираючись на результати теоретичного дослідження, у дисертації розроблена методична модель процесу розвитку співацького голосу учнів у мутаційний період, яка зорієнтована на цілеспрямоване керування цим процесом у межах школи мистецтв. Складовими методичної моделі є мета, завдання та зміст навчання (вокально-виконавський комплекс), структурні компоненти, критерії, показники та рівні розвиненості означеного явища, принципи та педагогічні умови розвитку співацького голосу в мутаційний період, етапи, методи, прийоми, форми та кінцевий результат процесу навчання сольному співу підлітків у школах мистецтв.

У процесі теоретичного дослідження визначено сукупність *педагогічних умов*, що забезпечують ефективність та результативність перебігу навчального процесу, прогнозують педагогічний результат та дають можливість коригувальної діяльності навчально-виховного процесу, а саме: актуалізація вокальної діяльності в період мутації, створення інтелектуально-пізнавального середовища, прогнозування індивідуальної стратегії розвитку голосу у відповідності до особливостей проходження мутації, створення комфортного навчального середовища, активізація елементів співацької рефлексії під систематичним педагогічним контролем.

Для реалізації методичної моделі була розроблена експериментальна методика розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, що ґрунтується на принципах розвивально-захисної спрямованості навчання сольному співу в період мутаційних змін та здійснюється у три етапи: *адаптаційно-мотиваційному, розвивально-захисному та закріплювально-оцінювальному*.

Адаптаційно-мотиваційний етап було спрямовано на створення позитивної мотиваційної установки щодо розвитку власного співацького голосу підлітка в новому режимі голосоутворення шляхом забезпечення комфортного ставлення учня до тимчасових ознак мутації під час функціонування співацького голосу; накопичення відповідних знань та регулювального образу слухових уявлень, і забезпечується методами, що сприяють створенню позитивної мотивації до вокального навчання.

Розвивально-захисний етап методики розвитку співацького голосу в період мутації передбачає процес формування та вдосконалення вокально-технічних навичок через опанування способів й прийомів академічної манери співу за допомогою накопиченого досвіду і методів, що сприяють захисту, зміцненню й збереженню повноцінного співацького потенціалу та організації процесу розвитку співацького голосу учнів відповідно їх індивідуальних можливостей, ураховуючи стан мутаційних проявів.

Закріплювально-оцінювальний етап передбачав об'єднання вокальних теоретичних знань і практичних навичок; контрольно-оцінювальне діагностування стану розвитку співацького голосу учнів експертною групою, спостереження за якісно новими перетвореннями голосу, педагогічне коригування шляхом зіставлення результатів прилюдних виступів учнів на мистецьких заходах (академічних концертах, концертах класу, постановках дитячих опер тощо), в яких учні творчо виявляли себе, могли самовиразитися і набували впевненості у власних можливостях співацького виконання.

У третьому розділі – «Дослідно-експериментальна робота з методики розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період» – розроблено компонентно-критеріальну структуру розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період; наведено результати констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи; розкрито впровадження поетапної методики розвитку досліджуваного явища, проаналізовано результати експериментальної роботи.

На основі здійсненого науково-теоретичного аналізу досліджуваного процесу та спираючись на зміст структурних *компонентів* розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період (*мотиваційно-орієнтаційний, пізнавально-когнітивний, вокально-діяльнісний*), було виділено наступні *критерії та показники*, а саме: *ступінь умотивованості навчання співом у період мутації* (наявність бажання займатися сольним співом, зацікавленість співом у новому режимі голосоутворення, наявність гедоністичного ефекту співацького процесу, бажання ознайомитися з вокальними творами різних жанрів, наявність установки на опанування елементарними вокально-теоретичним і вокально-виконавським комплексом); *ступінь вокально-теоретичної обізнаності* (наявність спеціальних знань з будови та перебудови голосового апарату в мутаційний період, захворювань й порушень у голосовій системі підлітків, регістрів співацького голосу; охорони й гігієни власного голосового апарату та його захисних функцій; оволодіння музично-теоретичними знаннями та вокально-теоретичним тезаурусом); *міра практичного опанування навичками співу під час мутаційних змін голосу* (управління співочою фонацією та здатність здійснювати самоконтроль щодо відповідності співацького дихання поставленим завданням, механізму голосоведення перехідним зонам діапазону, відповідності резонування типу співацького голосу, дикції – нормам вокальної орфоєпії, творчої інтерпретації виконання – образному змісту вокального твору в умовах публічного виступу).

Мета *констатувального* експерименту полягала у з'ясуванні стану розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період. Для

реалізації констатувального етапу дослідження було створено контрольну (37 осіб, з них – 22 дівчинки, 15 хлопчиків) та експериментальну (34 особи, з них – 19 дівчаток і 15 хлопчиків) групи загальною кількістю 71 учень. З метою отримання достовірних даних щодо розвитку співацького голосу учнів у ході констатувального експерименту було застосовано такі **методи**: анкетування, медичне обстеження, аналіз амбулаторних медичних карток, бесіди, пряме й опосередковане педагогічне спостереження під час різноманітних навчальних ситуацій (на індивідуальних заняттях, академічних концертах, технічних залах, виступах, заняттях з постановки дитячих опер); метод статистичної обробки експериментальних даних, який дав змогу скласти уявлення про рівні розвитку співацького голосу учнів у мутаційний період.

Відповідно до критеріїв та їх показників було визначено чотири рівні розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, які відповідали змісту компонентно-критеріальної структури означеного феномену.

Високий рівень характеризувався наявністю потреби у навчанні сольному співу, сформованою установкою на вокальну діяльність у період мутації голосу, зацікавленістю в здобутті вокально-теоретичних знань, вокальних навичок та практичному їх застосуванні у виконавстві; вмінням сприймати, творчо переосмислювати та інтерпретувати вокальні твори; використовувати творчі здібності на заняттях і в умовах публічного виступу; розвиненими навичками самоаналізу, якісним володінням співацьким процесом, що цілковито відбиває володіння його захисними аспектами.

Достатній рівень констатувався в учнів, що виявляли достатню визначеність і бажання займатись вокальною діяльністю в період мутації; прагнення до набуття вокально-теоретичних знань, що супроводжувалося достатнім їх володінням; наявність свідомого репродуктивного виконання співацьких дій та інтерпретацій вокальних творів, що потребують часткової корекції викладачем; здійснення самоаналізу на достатньому рівні; свідоме, але несинхронізоване володіння захисними аспектами.

Середній рівень виявлявся недостатнім, частковим зацікавленням учнів у набутті вокального тезаурусу, частковим володінням музично-теоретичними та вокально-теоретичними знаннями, що характеризувалося їх обмеженістю і фрагментарністю; формальним та безконтрольним виконанням співацьких дій, частковим проявом інтересу до охоронних заходів голосу.

Низький рівень виявлявся невизначеністю інтересу та бажання займатися сольним співом у період мутації; не сформованістю зацікавлення у здобутті та узагальненні знань, що характеризувалися відсутністю їх мінімального обсягу; неготовністю самостійно усвідомлювати нові умови роботи власного голосового апарату, результатом чого є низький рівень володіння співацьким голосом; відсутністю інтересу до самоаналізу і охоронних заходів співацького звукоутворення.

Загальні кількісні результати констатувального етапу дослідження засвідчили перевагу середнього (47,97%) та достатнього (52,02%) рівнів розвиненості співацького голосу в учнів шкіл мистецтв у мутаційний період.

Формувальний експеримент здійснювався у три етапи.

Метою I-го, адаптаційно-мотиваційного, етапу було формування інтересу до занять сольним співом у період пубертату шляхом включення психологічних механізмів розумових та емоційних процесів пристосування учнів до нового режиму звукоутворення під час занять. Згідно з визначеною метою, на основі домінування адаптаційно-організаційних аспектів методики розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період було визначено *завдання* цього етапу: створення комфортного художньо-педагогічного середовища в класі сольного співу, накопичення знань з метою свідомого та ціннісного ставлення до вокальної діяльності в період мутації голосу, вдосконалення вокально-технічних навичок в умовах формування голосового апарату та ознайомлення із голосозберігальними заходами, що запобігають розладам фонаційної системи.

На цьому етапі визначальними складовими методики було визнано **комплекс методів** емоційного стимулювання до активної вокальної діяльності та психолого-педагогічного супроводу-підтримки; авторський метод «психологічних маяків-налаштовувачів», що розв'язує проблему емоційних затисків і стимулює більш комфортне психічне самопочуття та метод «ознайомлення з собою», що передбачає формування навички самоспостереження. Серед пояснювально-інформаційних методів використовувалися словесні та наочні: бесіда, розповідь, наведення прикладів та переконання. Активно застосовувалися практичні методи «вокальної ілюстрації» та «ілюстраційно-словесного пояснення», що стимулювали освоєння й закріплення слухових уявлень учнів та еталона академічної манери співу. На основі зазначеного методу використовувалися авторські методи: *«еталонно-пошуковий»*, призначений для активного залучення учнів до самостійного пошуку відео- та аудіозразків вокального репертуару засобами інтернет-ресурсів та проблемна вікторина-гра «Вгадай тип голосу» з метою визначення типу голосу в процесі аналізу прослуханих вокальних творів.

Мета II-го, розвивально-захисного, етапу полягала у формуванні необхідних вокально-захисних знань, умінь і навичок у процесі безпосередньої вокально-виконавської діяльності учнів у період пубертату. *Завдання* цього етапу були зорієнтовані на формування стійкого позитивного ставлення до вокально-навчальної діяльності в період мутаційних змін голосу; засвоєння необхідного вокально-пубертатного тезауруса; опанування академічної манери співу, як системи захисту співацького апарату від розладів; подальший розвиток вокально-технічних навичок в умовах «пубертатного» голосового апарату. Практична реалізація мети та завдань передбачала використання стратегії проектування індивідуальної навчальної програми, що здійснювалася викладачем через комплексну взаємодію принципів, методів та прийомів педагогічного впливу на вокальний розвиток окремого учня відповідно до стадій мутаційного періоду. Особливістю цього етапу було викладення циклу комбінованих уроків «Вокальний пубертат», на яких поряд із загально-дидактичними методами (бесіда, розповідь, обговорення, діалогічне спілкування), методами вокального навчання («візуалізації», «неначе», «фонопедичних методів», «формування регульовального образу», «формування співацького еталона») було використано авторські, а саме:

комунікативно-рольові ігри («Артист класу», «Кращий ведучий концерту»), методи «варіантного виконання обов'язкового вокалізу», «забігання вперед», «входження в себе» як продовження методу «ознайомлення з собою».

На цьому етапі домінантою складання композиції уроку було запобігання втоми й перевантаження голосового апарату, підпорядкованому голосозберігальному напрямку методики розвитку голосу. Голосозберігальні методи були спрямовані на формування траєкторії особистісного підходу учня до самоорганізації профілактичних заходів з метою запобігання розладам власного голосового апарату, що містять пояснення гігієнічних норм здорового способу життя та правильної вокальної поведінки підлітка. Авторський метод «стоп вокал», як відпочинок та навчання комплексу спеціальних фонопедичних дихально-релаксаційних вправ, застосовувався для усунення напруження м'язів гортані, зайвих затисків м'язів ший, явищ ковтків під час співу. Дихально-тренувальні вправи сприяли релаксації психічного і фізіологічного стану організму й розвитку діафрагмального дихання. Авторський метод «хвилинка-цікавинка» використовувався з метою прослуховування кращих зразків вокального мистецтва.

Мета III-го, закріплювально-оцінювального, етапу була спрямована на формування передумов для успішного публічного виступу учнів на заходах шкіл мистецтв (заліках, концертах класу, відділу, академічних концертах, по можливості – виступах на конкурсах) для реалізації набутих співацьких умінь і навичок саморегуляції співацького процесу, як елементу рефлексивної складової навчальної діяльності. *Завдання* зазначеного етапу ґрунтувалися на розвивально-захисній тенденції співацького навчання в період пубертату. Для формування в учнів установки на публічний виступ було використано **методи:** художньо-психологічної підтримки (підбадьорення, похвала) та саморегуляції вольових зусиль (роз'яснення, обговорення), що спрямовувалися на збереження творчого самопочуття та створення ситуації успіху; серед авторських методів – метод «складання образного плану твору», «акторська проба», «переконливий образ». Використання авторського прийому «а що, якщо...» вирішувало шляхи поведінки учня в непередбачуваних несподіваних обставинах: подолання розгубленості у випадку забування слів, невчасного вступу тощо.

Для визначення ефективності запропонованої методики розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, виявлення якісних та кількісних змін у досліджуваному процесі було розроблено контрольнo-оцінювальне діагностування, яке здійснювалося відповідно до методики проведення констатувального експерименту з використанням ідентичних методів. Перевірка результативності проведеної дослідно-експериментальної роботи здійснювалася на основі порівняльного аналізу рівнів розвиненості співацького голосу учнів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп.

Наприкінці експерименту кількісне співвідношення в рівнях розвитку співацького голосу учасників експерименту суттєво змінилося. Так, у КГ з середнім рівнем було зафіксовано 27 учнів (72,97%), з достатнім – 8 (21,62%), з високим – 2 (5,41%), тоді як в ЕГ середній рівень розвитку співацького голосу

кількість учнів у період мутації зафіксовано у 2 учнів (5,88%), достатній – у 18 учнів (52,94%), високий – в 14 учнів (41,18%) (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка змін рівнів розвитку співацького голосу
учнів шкіл мистецтв у мутаційний період**

<i>Рівні</i>	<i>КГ</i>		<i>ЕГ</i>		<i>КГ</i>		<i>ЕГ</i>	
	<i>Початок експерименту</i>				<i>Кінець експерименту</i>			
	<i>К-сть</i>	<i>%</i>	<i>К-сть</i>	<i>%</i>	<i>К-сть</i>	<i>%</i>	<i>К-сть</i>	<i>%</i>
Низький	0	0	0	0,00	0	0,00	0	0
Середній	17	45,95	17	50,00	27	72,97	2	5,88
Достатній	20	54,05	17	50,00	8	21,62	18	52,94
Високий	0	0,00	0	0,00	2	5,41	14	41,18

Коефіцієнт успішності експериментальної методики визначено на основі порівняльного аналізу результатів констатувального та формувального етапів за показниками розроблених критеріїв розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період – у КГ (0,87) та ЕГ (1,35). У результаті проведеного дослідження було доведено статистичну значущість результатів дослідно-експериментальної роботи шляхом перевірки (за допомогою критерію Фішера φ) гіпотези про прогресивну динаміку змін у рівнях розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період. Порівняльна діагностика рівнів розвитку співацького голосу учнів у мутаційний період свідчить про значну ефективність запропонованої методики, що дорівнює 1,55.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, що знайшло відображення в розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці відповідної методики. Проведене дослідження надало підстави зробити узагальнюючі висновки відповідно до поставлених і розв'язаних завдань.

1. Доведено актуальність і виявлено недостатню теоретичну обґрунтованість проблеми розвитку співацького голосу учнів у мутаційний період на основі аналізу наукової літератури та сучасної практики викладання предмету «Сольний спів» у закладах позашкільної освіти (школах мистецтв).

Уточнено науковий зміст понять «мутація голосу в пубертатний період», «анатомо-фізіологічний розвиток голосу підлітків у мутаційний період», конкретизовано визначення понять «розвиток співацького голосу учнів у мутаційний період», «юнацький співацький голос». Запропоновано поняття «вокальний пубертат», яке крізь призму вокально-діяльнісного підходу визначено як період вокального навчання, у процесі якого формується вокальна функція, що супроводжується поступовим і прогресивним розвитком голосового

апарату, який завершується вокальною зрілістю й у своїй структурі містить три етапи (передпубертатний, пубертатний та післяпубертатний).

2. Визначено стадії власне мутаційних змін співацького голосу (передмутації, початкової мутації, розгортання мутації, спаду мутації, постмутаційної стабілізації) на основі дослідження послідовності етапів проходження мутації (передмутаційного, власне мутації, постмутаційного). Процес розвитку співацького голосу передбачає знаходження правильного, узгодженого балансу роботи всіх структурних частин голосового апарату, закріплення й стабілізацію вправності м'язів, набуття сили й тембрального забарвлення голосу, що здійснюються на фоні анатоמו-фізіологічних перетворень та соціальних змін у психічній сфері учнів. Розвиток співацького голосу учнів у мутаційний період нами розуміється як поступально-прогресивні цілеспрямовані та закономірні зміни тембру, сили, діапазону голосу, результатом яких є новий якісний стан функціонування голосового апарату.

З'ясовано, що *сутністю* розвитку співацького голосу в мутаційний період в умовах навчання у школах мистецтв є цілеспрямований педагогічний вплив на співацький голос учня з метою усунення дискретного підходу та реалізації принципу континуальності вокального навчання на етапі переходу від дитячого функціонування співацького апарату до дорослого. Основою досліджуваного феномену є інтелектуально-практична діяльність учнів, а позитивна мотивація до співацької діяльності в мутаційний період і прийняття співаками-підлітками охоронних норм та захисних аспектів академічного звукоутворення є головним фактором розвитку співацького голосу.

Зміст співацького навчання в мутаційний період полягає в єдності чотирьох складових вокально-виконавського комплексу, якими визнано: вокально-художню, вокально-технічну, вокально-слухову, вокально-аналітичну.

Визначено *структуру* розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, до якої відносяться такі компоненти: *мотиваційно-орієнтаційний*, який визначається в зацікавленості учнів процесом вокального навчання в новому співацькому режимі та захопленості набуттям нових тембральних якостей голосу; *пізнавально-когнітивний*, який передбачає опанування елементарними вокально-теоретичними знаннями з фізіології перебудови голосового апарату, усвідомлення значущості гігієни та охорони співацького голосу під час мутаційних змін; *вокально-діяльнісний*, що забезпечує оволодіння практичними засобами й прийомами звукоутворення та захистом голосового апарату від перевантажень у період мутаційної трансформації й об'єднує вокально-теоретичні знання зі складовими вокально-виконавського комплексу.

3. Визначено основні принципи розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, а саме: неперервність вокального навчання в пубертатний період, забезпечення біологічної доцільності співацьких дій, синхронізація художнього та технічного розвитку співака в мутаційний період; педагогічні умови оптимізації навчального процесу: актуалізація вокальної діяльності в період мутації, створення інтелектуально-пізнавального середовища,

прогнозування індивідуальної стратегії розвитку голосу у відповідності до особливостей проходження мутації, створення комфортного навчального середовища, активізація елементів співацької рефлексії під систематичним педагогічним контролем.

4. Розроблено й теоретично обґрунтовано методичну модель, що складається з мети, завдань, змісту навчання (вокально-виконавського комплексу), компонентно-критеріальної структури означеного явища, принципів та педагогічних умов розвитку співацького голосу в мутаційний період, методики навчання сольному співу підлітків у школах мистецтв, яка здійснюється у три взаємопов'язані етапи. Мета першого, *адаптаційно-мотиваційного*, етапу полягала в формуванні інтересу до занять сольним співом у період пубертату шляхом включення психологічних механізмів розумових та емоційних процесів пристосування учнів до нового режиму звукоутворення під час занять. Метою другого, *розвивально-захисного*, етапу було визначено формування необхідних вокально-захисних знань, умінь та навичок у процесі безпосередньої вокально-виконавської діяльності учнів у період пубертату. За мету останнього, *закріплювально-оцінювального*, етапу було обрано формування умов для реалізації успішного публічного виступу учня на заходах школи мистецтв.

5. Розроблено *критерії та показники* розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період, а саме: *ступінь умотивованості навчання співом у період мутації* (наявність бажання займатися сольним співом, зацікавленість співом у новому режимі голосоутворення, наявність гедоністичного ефекту співацького процесу, бажання ознайомитися з вокальними творами різних жанрів, наявність установки на опанування елементарними вокально-теоретичним і вокально-виконавським комплексом); *ступінь вокально-теоретичної обізнаності* (наявність спеціальних знань з: будови та перебудови голосового апарату в мутаційний період, захворювань й порушень у голосовій системі підлітків, регістрів співацького голосу; охорони й гігієни власного голосового апарату та його захисних функцій; оволодіння музично-теоретичними знаннями та вокально-теоретичним тезаурусом); *міра практичного опанування навичками співу під час мутаційних змін голосу* (управління співочою фонацією та здатність здійснювати самоконтроль щодо відповідності співацького дихання поставленим завданням, механізму голосоведення перехідним зонам діапазону, відповідності резонування типу співацького голосу, дикції – нормам вокальної орфоепії, творчої інтерпретації виконання – образному змісту вокального твору в умовах публічного виступу).

Встановлено чотири рівні розвитку співацького голосу в період мутації: *низький, середній, достатній, високий*. У процесі констатувального експерименту було виявлено, що більшість учнів мають середній (47,97%) та достатній (52,02%) рівень розвиненості досліджуваного феномену.

6. Результативність запропонованої методики знайшла підтвердження в позитивній динаміці рівнів розвитку співацького голосу учнів ЕГ. Наприкінці експерименту кількісне співвідношення в рівнях розвитку співацького голосу

учасників експерименту суттєво змінилося. Так, у КГ з середнім рівнем було зафіксовано 27 учнів (72,97%), з достатнім – 8 (21,62%), з високим – 2 (5,41%), тоді як в ЕГ середній рівень розвитку співацького голосу учнів у період мутації зафіксовано у 2 учнів (5,88%), достатній – у 18 учнів (52,94%), високий – в 14 учнів (41,18%). Традиційне навчання в період мутаційних змін у середньому має коефіцієнт успішності 0,87; експериментальне – 1,35, що засвідчує ефективність запропонованої методики, доцільність її широкого впровадження в практику шкіл мистецтв.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребують дослідження впливу індивідуально-психологічних факторів на розвиток співацького голосу учнів шкіл мистецтв з позиції гендерного підходу; визначення шляхів екстраполяції змісту, форм організації та методів розвитку співацького голосу учнів періоду мутації в закладах шкільної та позашкільної освіти; розробка науково-теоретичних засад методичної підготовки викладачів вокально-хорових дисциплін мистецьких та мистецько-педагогічних навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації щодо вокального виховання підлітків у період пубертату.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Роденкова О. Д. Особливості розвитку дитячого співацького голосу в мутаційний період / О. Д. Роденкова // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Ч. 3 [відп. ред. М. О. Лазарев]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – С. 169–174.
2. Роденкова О. Д. Методи навчання співу дітей та юнацтва / О. Д. Роденкова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць : вип. 32 [уклад. О. В. Михайліченко] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 177–180.
3. Роденкова О. Д. Особливості вокального виховання школярів / О. Д. Роденкова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць : вип. 35 [уклад. О. В. Михайліченко] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 144–146.
4. Роденкова О. Д. Теоретико-фізіологічні аспекти розладів фонаційного апарату та гігієна співацького голосу підлітків в період мутації / О. Д. Роденкова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць : вип. 40 [уклад. – проф. О. В. Михайліченко] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 51–54.
5. Роденкова О. Д. Методичні аспекти навчання сольному співу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період / О. Д. Роденкова // Науковий часопис. : сер. 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць – Вип. 11 (16). – К. : НПУ, 2011. – С. 261–266.
6. Роденкова О. Д. Використання системи психо-фізіологічних механізмів захисту гортані та голосових зв'язок у вокальній роботі з учнями в період пубертату / О. Д. Роденкова // Педагогічний альманах : зб. наук. праць : вип. 11

[редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.] – Херсон : РІПО, 2011. – С. 78–82.

7. Роденкова О. Д. Психолого-педагогічні умови розвитку співацького голосу учнів підліткового віку в мутаційний період / О. Д. Роденкова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. [редкол. А.А. Сбруєва (голова) та ін.] – Суми : СумДПУ, 2011. – № 3(13). – С. 388–395.

8. Роденкова О. Д. Діагностика стану розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період / О. Д. Роденкова // Науковий часопис. : сер. 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2012. – С. 261–266.

9. Роденкова О. Д. Розвиток співацького голосу в пубертатний період : методичні рекомендації [уклад. О. Д. Роденкова]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – 50 с.

10. Роденкова О. Д. Гігієна співацького голосу підлітків під час мутаційних змін / О. Д. Роденкова // Науково-освітній простір України в контексті новітньої історії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Київ, 22–23 листоп. 2007 р.) – К. : «Вид. Дім Дмитра Бураго», 2007. – С. 242–244.

11. Роденкова О. Д. Особливості підготовки майбутнього вчителя музики до вокально-педагогічної діяльності / О. Д. Роденкова // Навчальні заклади культури і мистецтв України: особливості входження в Болонський процес : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. – К. : ДАКККіМ, 2007. – С. 58–60.

12. Роденкова О. Д. Підготовка майбутнього вчителя музики до вокальної роботи з підлітками / О. Д. Роденкова // V Культурологічні читання пам'яті Володимира Підкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізації цивілізації» : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ : Міленіум, 2007. – С. 368–372.

13. Роденкова О. Д. Вплив конкурсно-концертної діяльності на активізацію вокального навчання підлітків / О. Д. Роденкова // Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування : матеріали Всеукр.наук.-практ.конф., (м. Київ, 26–27 листоп. 2009 р.) – К. : ДАКККіМ, 2009. – С. 175–177.

14. Роденкова О. Д. Вплив психологічних особливостей підлітків на їх вокальний розвиток / О. Д. Роденкова // VII Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва : Культурна трансформація сучасного українського суспільства : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ДАКККіМ, 2009. – Ч. 1.– С. 353–356.

15. Роденкова О. Д. Специфіка механізмів захисту співацького голосу учнів у класі сольного співу в мутаційний період / О. Д. Роденкова // VIII Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Національно-культурний простір України ХХІ ст.: стан і перспективи» : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2–3 червня 2010 р.) – К. : НАКККіМ, 2010. – С. 426–428.

16. Роденкова О. Д. Захисні функції гортані як фізіологічні механізми профілактики розладів голосового апарату співака-підлітка / О. Д. Роденкова // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку / матеріали II Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 28–30 верес. 2010 р.) –

Суми : СумДПУ, 2010. – С. 152–153.

17. Роденкова О. Д. Психолого-педагогічні аспекти розвитку співацького голосу учнів підліткового віку в мутаційний період / О. Д. Роденкова // Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін, присвяченій пам'яті А. Ф. Кречківського : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Суми, 7–9 квітн. 2011 р.) – Суми : Вінніченко М. Д., 2011. – С. 165–167.

18. Роденкова О. Д. Методика визначення стану розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період / О. Д. Роденкова // Педагогіка та психологія: традиції та інновації: матеріали науково-практич. конф. (17–18 лютого 2012 р.). – Харків : Східно-українська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. – С. 21–22.

19. Роденкова О. Д. Педагогическое сопровождение юных вокалистов на уроках сольного пения в период мутации голоса / О. Д. Роденкова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов : № 12(78). – Курск : Иванов В. В., 2012 – С. 80–82.

АНОТАЦІЇ

Роденкова О. Д. Розвиток співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2013.

У дисертації досліджено проблему розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період. Уточнено сутність, зміст, структуру розвитку визначеного явища. Сформульовано педагогічне трактування поняття «вокальний пубертат» та визначено його стадії (передпубертатну, пубертатну та післяпубертатну). Визначено принципи забезпечення процесу розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період та педагогічні умови його оптимізації.

Розроблено критерії, показники та встановлено рівні розвитку співацького голосу в період мутації. Розроблено методичну модель, створено та перевірено методику розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв у мутаційний період. Результативність застосованої методики виявилася в позитивній динаміці рівнів розвитку співацького голосу учнів шкіл мистецтв експериментальної групи.

Ключові слова: співацький голос, розвиток співацького голосу, сольний спів, мутаційний період, мутація голосу, гігієна і охорона голосу, методика розвитку співацького голосу.

Роденкова Е. Д. Развитие певческого голоса учащихся школы искусств в мутационный период. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. –

Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме – разработке методики развития певческого голоса учащихся школ искусств в мутационный период. В научной работе уточнены сущность, содержание, структура развития певческого голоса в период мутации.

Введено в научный обиход понятие «вокальный пубертат», отображающий становление и развитие голосового аппарата подростка в период мутационных перемен. Период вокального пубертата завершается зрелостью голосового аппарата и содержит в своей структуре три этапа: предпубертатный, пубертатный и послепубертатный.

Рассмотрена защитная система функционирования певческого голоса подростков, в основе которой лежит академическая манера пения, состоящая из семи элементов: энергообразующего, формантообразующего, резонансного, виброрецепторного, диафрагмального, гедонистического и вибраторобразующего. Определено, что в основе вокального обучения в период мутации лежит защитный аспект и его реализация рассматривается как главный фактор развития певческого голоса.

Доказано, что развитие певческого голоса учащихся школ искусств в мутационный период определяется поступательно-прогрессивными целенаправленными и закономерными изменениями тембра, силы, диапазона голоса, результатом которых есть новое качественное состояние функционирования голосового аппарата. В процессе обучения сольному пению, который имеет индивидуализированный оберегающий и укрепляющий характер, обозначенные изменения являются началом приобретения взрослых певческих качеств. Структура исследуемого феномена состоит из мотивационно-ориентационного, познавательного-когнитивного и вокально-деятельного компонентов.

Теоретически обоснованы педагогические условия оптимизации учебного процесса учащихся в период мутации: актуализация вокальной деятельности в период мутации, создание комфортной учебной и интеллектуально-познавательной среды, прогнозирование индивидуальной стратегии развития голоса в соответствии с особенностями прохождения мутации, активизация певческой рефлексии под систематическим педагогическим контролем. Определены критерии, показатели и уровни развития певческого голоса в период мутации.

Разработана поэтапная методика развития певческого голоса учащихся школ искусств в мутационный период, которая состоит из трех этапов: *адаптационно-мотивационного*, направленного на создание позитивной мотивационной установки на развитие певческого голоса подростка в новом режиме голосообразования путем обеспечения комфортного отношения к временным признакам мутации во время пения и накопления необходимых знаний; *развивающе-защитного*, предусматривающего формирование и развитие вокально-технических навыков учащихся путем овладения способами и приёмами академической манеры пения и сопровождающегося методами, содействующими защите, укреплению и сохранению полноценного певческого потенциала голоса

каждого учащегося эксперимента, с учётом индивидуального состояния и течения мутационных явлений; *закрепительно-оценочного*, направленного на формирование успешного выступления на мероприятиях школы искусств (академических концертах, концертах класса и т.д.), диагностирование состояния развития певческого голоса экспертной группой путём наблюдения за здоровьем голоса и его качественно новыми преобразованиями, коррекцию педагогического воздействия, основывающуюся на внедрении методов, которые содействуют созданию ситуации успеха, регуляции волевых усилий, сохранению исполнительского тонуса юных вокалистов.

Сравнительная характеристика полученных экспериментальных данных на основе количественных и качественных показателей экспериментальной и контрольной групп позволила зафиксировать положительную динамику развития певческого голоса подростков, что дает основание признать разработанную и апробированную в научной работе методику развития певческого голоса учащихся школы искусств в период мутации эффективной.

Ключевые слова: певческий голос, развитие певческого голоса, сольное пение, мутационный период, мутация голоса, гигиена и охрана голоса, методика певческого голоса.

Rodenkova O.D. Development of signing voice of Arts School pupils during mutation period. – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.02 – Theory and method of musical training. – The National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2013.

The dissertation investigates the problem of signing voice's development of Art School pupils during a mutation period. The essence of the content and structure of development of certain phenomena is specified. Pedagogical interpretation is proposed for the concept of "vocal puberty" and periods of its stages are determined (pre puberty, puberty and after puberty). The principles of providing of signing voice's development of Art School pupils during mutational period and pedagogical circumstances of its optimization are determined.

The criteria and factors are developed and the levels of development of signing voice during mutational period are established. Methodical model is developed, method of development of signing voice of Art School pupils during mutational period is created and checked. Effectiveness of used methodology appeared in positive dynamic of levels of development of signing voice of Art School pupils in experimental group.

Key words: singing voice, development of singing voice, solo singing, mutational period, mutation of voice, hygiene and preserving of singing voice, a method of singing voice's development.